

Prof. dr VLADIMIR STANOJEVIĆ

TRAGEDIJA GENIJA

DUŠEVNI POREMEĆAJI ZNAMENITIH LJUDI

NEVEN

PREDGOVOR

Duhovno kulturno stvaralaštvo, uobličeno u raznovrsne tvorevine, važan je činilac za kulturni napredak čovečanstva. Istoričari kulture, pri proučavanju tih tvorevina, daju njihov popis, opisuju njihove osobine, procenjuju njihovu vrednost, traže njihove bliže i dalje uzroke postanka, ispitujući njihov istorijski smisao i zakonitost. Oni se retko kad upuštaju produbljeno i svestrano – u ličnost samih tvoraca. Nesumnjivo je da time ostavljaju prazninu u sveobuhvatnom, najdubljem – dijalektičkom razmatranju kulturnih vrednosti.

Ispitujući duhovnu kulturnu proizvodnju sa svog gledišta, lekari kao biolozi i patolozi – upućuju svoju pažnju i misao najpre na samu ličnost, na tvorca tvorevine, a tek potom i na njegovo delo, tragajući pritom za uzajamnim odnosima i uzročnim vezama između ličnosti i dela. Na taj način, lekari ispituju najpre materijalnu, anatomsko-fiziološku osnovu stvaraoaca, a u prvom redu svojstva moždane građe i njene funkcije, na čemu počiva i čime se uobličava duševni sklop stvaraoaca, sklop koji neposredno proizvodi duhovne kulturne vrednosti. U svom radu na tom polju lekari su zapazili zani-

mljivu činjenicu: originalno kulturno stvaralaštvo, koje zahteva za svoje ostvarenje najviši napon duševnih i moralnih činilaca, udruženo je često put s raznovrsnim unutrašnjim poremećajima. Kao da time priroda na jednoj strani poklanja darove u izobilju, a na drugoj oduzima do opterećenosti. Imali su tu kakve uslovljenosti? – Na to pitanje za sada nema odgovora, ali ima dosta prikupljene i proučene istorijske građe i, na osnovu toga, dosta nagoveštaja.

Veliki francuski književni istoričar i kritičar Sent Bev prvi je među nelekarima, još sredinom prošlog veka, uvideo da se kulturno delo ne može poznati svestrano i produbljeno ako se ne upoznaju funkcije organa i higijenski uslovi života njegovog tvorca. On je tu svoju misao izrazio rečima: „Fiziologija i higijena pisca postale su neophodna poglavlja pri raščlanjavanju njegovog talenta“. Razbijajući, pritom, ukorenjenu predrasudu da bi se time mogla naneti šteta tvorcu dela, veliki engleski filozof Džon Stjuart Mil objasnio je: „Samo nedovoljno razvijeni duhovi misle da će lep predmet izgubiti od svoje draži ako izgubi nešto od svoje misterije“. Istu misao izneli su, u svom velikom i dokumentovanom delu „Poesie et Folie“, i dva pariska psihijatra i neurologa, Antom i Dromar, koji su u toj knjizi rekli: „Istoričar, biograf i književni kritičar neće ništa izgubiti ako se obrate za pomoć lekaru neurologu i psihijatru u pitanjima koja im nisu dovoljno jasna“. Ova knjiga je drugo, temeljno prerađeno i znatno dopunjeno izdanje knjige „Ludilo i kultura“ koja se pojavila 1924. i koja je davno rasprodana.

Ovo, drugo izdanje pojavljuje se 50 godina od vremena kada se piscu javila zamisao o takvom delu i kada je, kao student Medicinskog fakulteta u Petrogradu, započeo dugogodišnji rad na prikupljanju građe u tamošnjoj bogatoj fakultetskoj biblioteci. Zasluga za to pripada mojim dragim i nezaborav-

nim nastavnicima, na čemu im ovim putem izražavam svoju toplu zahvalnost. Posebnu zaslugu za priređivanje ovog izdanja ima „Medicinska knjiga”, koja je stekla priznanje za unapređenje naše medicinske književnosti, pa i njoj na ovom mestu izražavam svoju zahvalnost.

PISAC

Oktoibar 1959, Beograd

UVOD

POREKLO KULTURNOG STVARALAŠTVA

Grčki filozofi, koji su bili i prirodnjaci, razmišljajući o svekolikoj ljudskoj prirodi na osnovu svojih zapažanja, produbili su i proširili mitološke nagoveštaje o prirodi pesničkog, prorokog i kulturnog stvaralaštva.

Demokrit je smatrao da zdrav smrtni čovek ne može biti nadahnut pesnik i, poput mita o „bregu muza”, Helikonu, u Beotiji, sedištu Apolona i muza, govorio je: „Excludit sanos Helicone poetas” („Helikon isključuje zdrave pesnike”). Sokrat je objašnjavao da pesnici „stvaraju svoja dela nagonski i na isti način kao proroci, lišeni svesti o onome što govore”. Platon je dao još detaljnije objašnjenje: „Pesnik je tanano, nepostojano i sveto biće; on nika da ne peva bez udela božanskog zanosa, bez slatke mahnitosti; od njega je daleko razum, i čim bi mu se stao potčinjavati, nestali bi stihovi, nestala bi prorokovanja.

Sokrat

Pesnici ne stvaraju svoja dela, jer bog, onaj koji potčinjava sebi duh, uzima pesnike za svoje sluge. On hoće, oduzimajući im pamet, da nam kaže da oni nisu tvorci tih čudesnih dela; slični sveštenicama Sibile, koje nikad ne igraju kad su prisebne, pesnici ne mogu ništa da stvore čudesno i uzvišeno kad im je duša smirena i kad su u vlasti razuma. I jedino pošto se zagreju harmonijom i ritmom i pošto ih obuzme zanos, stvaraju i izazivaju naše divljenje”. Isti filozof dodaje: „Zanos nije bolest, već, naprotiv, najveće blago koje nam daruju bogovi. U svom zanosu delfske i dodonske proročice učinile su nebrojene usluge građanima Grčke, dok su u običnom stanju donosile malo koristi, ili nikakve. Osobita vrsta zanosa, koju podstiču muze, nadahnjuje prostu i neporočnu čovekovu dušu sposobnošću da izrazi u lepom pesničkom obliku podvige junaka, što znatno doprinosi prosvetavanju budućih pokolenja”. Aristotel je takođe zapazio da mnogi duševno poremećeni ljudi „postaju pesnici i proroci” i da je „Marko Sirakuski dao vrlo lepe stihove dok je bio manijak, a kad je ozdravio, izgubio je tu sposobnost”. U istom smislu piše još i ovo: „Zapaženo je da su znameniti pesnici, umetnici i političari bili pomalo melanholični, pomalo duševno bolesni, a pomalo i mizantropi kao Belerofont. I u naše vreme vidimo tu istu pojavu kod Sokrata, Empedokla, Platona i drugih, a naročito kod pesnika”. Smatrajući da duhovna svojstva imaju materijalnu podlogu u krvi, on je objašnjavao: „Ljudi s hladnom i mnogom krvlju plašljivi su i osrednje su pameti, a ljudi vrela krvi su plahoviti, oštroumni i slatkorečivi”. Ciceron, poput grčkih filozofa, govorio je: „Omnes ingeniosos melancholicos” („Svi genijalni ljudi su tužni”), a o pesničkom stvaralaštvu je pisao: „Zar verujete da je pesnik Pakuvijus stvarao svoja dela u prisebnom stanju? Lepi stihovi stvaraju se samo u stanju zanosa”.

Filozofi novog doba misle o prirodi kulturnog stvaralaštva kao i antički. Montenj je pisao: „Kao što velika prijateljstva rađaju velika neprijateljstva, snažna zdravlja smrtonosne bolesti, tako isto neobična i žustra uzbuđenja naših duša rađaju najneobičnije mahnitosti i suludosti. Treba samo jedan poluobrt na zavrtnju učiniti pa da se pređe iz jednog stanja u drugo. Ko ne zna koliko je neprimetno susedstvo između ludila i vedrih uzvišenosti slobodnog duha, kao i delanja visoke i neobične vrline? Ljudi visokog duha uništavaju se svojom vlastitom snagom i vitkošću. Hoćete li zdravog čoveka? Hoćete li ga sredeog, čvrstog i valjanog ponašanja? Zamotajte ga u tamu, besposlicu i tromost: treba da se zaglupimo da bismo se umudrili i da se zaslepimo pa da budemo vođeni”. Isti francuski mislilac daje u tom smislu i svoj savet: „Držite se utabanog puta, jer nije dobro biti suptilan i fin”. Paskal piše: „Genijalnost graniči s ludilom, i ludilo je toliko rašireno među genijalnim ljudima, da bi čovek zdravog razuma bio upravo nenormalan među genijalima”. Volter je objašnjavao u jednom svom pismu Didrou da se pesničko delo stvara u zanosu, pa je dodao: „Sve što stvara genije proizvod je nagona. Lafonten je stvarao ne znajući ni sam kako, a Kornej je pisao scenu u Horaciju baš onako kao što ptica gradi svoje gnezdo”. U Volterovo doba često je ponavljana stara izreka: „Omnes philosophi tristes” („Svi su filozofi tužni”).

Lekari su isto tako počeli davno zapažati i opisivati neobično stanje pri svakom kulturnom stvaralaštvu. Prvi je to učinio najveći rimski lekar – Galen. On je utvrdio da ljudski temperament sudeluju pri svakom stvaralaštvu i da imaju materijalnu podlogu u preovlađivanju jednog od četiri telesna soka: krvi, sluzi, žuči i melasa, pa je razlikovao sangvinični, flegmatični, kolerični i melanholični temperament. Italijanski lekar i osni-

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
-----------------	---

UVOD

POREKLO KULTURNOG	11
STVARALAŠTVA	11
PESNIČKO NADAHNUĆE I NJEGOVA STVARALAČKA MOĆ.	37
BIOLOGIJA I PATOLOGIJA NASLEĐA	65

SUDBINA GENIJA

OLIVER KROMVEL	83
PETAR VELIKI	87
FRIDRIH VELIKI	92
GROF MIRABO.	97
MAKSIMILIJAN ROBESPIJER.	100
NAPOLEON BONAPARTA	103
BIFON	112
ARTUR ŠOPENHAUER	116
VLADIMIR SOLOVJOV	119
LUDVIG VAN BETOVEN	122

HEKTOR BERLIOZ	127
RIHARD VAGNER	135
PETAR ILJIČ ČAJKOVSKI	139
DANTE ALIGIJERI	142
TORKVATO TASO	145
VILIJAM ŠEKSPIR	149
ŽAN-BAPTIST POKLEN MOLIJER	152
ŽAN-ŽAK RUSO	155
VOLTER	170
FRIDRIH ŠILER	185
BAJRON	188
GETE	195
ALEKSANDAR SERGEJEVIČ PUŠKIN	203
MIHAIL JURJEVIČ LJERMONTOV	222
EDGAR ALAN PO	230
ONORE BALZAK	249
NIKOLAJ VASILJEVIČ GOGOLJ	266
ŽERAR DE NERVAL	277
HAJNRICH HAJNE	282
ŠARL BODLER	285
FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI	291
GI DE MOPASAN	312
POL VERLEN	327
OSKAR VAJLD	333
FRIDRIH NIČE	338
LAV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ	367

MANJE POZNATE SUDBINE

MANJE POZNATE SUDBINE	383
OBJAŠNJENJA POJMOVA	415
LITERATURA	425